

*А. Шаргенов, Жоғары оқу орнынан кейін білім беру институтының магистранты, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

ҚОЛ СҰҒУШЫЛЫҚҚА ҚАТЫСТЫ ҚАЖЕТТІ ҚОРҒАНУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ШАРТТАРЫ

Қорғануға қатысты заңдылықтың алғашқы талабына қорғау объектісінің шеңбері жатады, яғни қол сұғушыға залал келтіру арқылы қорғауға мүмкіндік берілетін заң жүзінде қорғалатын игілік болуы керек.

Кейбір авторлар бұл белгінің осындай дербес сипаттылығын теріске шығарады.

Мысалы, Г. Ф. Поленовтың ойынша, қорғау объектісін қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтан бөліп қарауға болмайды. Егер соңғысы қоғамдық қауіпті болса, ол қандай да бір қоғамдық қатынастарға қол сұғады, сондықтан объектілер қорғаушылық әрекеттің емес, қол сұғушылықтың сипаттамасы болып табылады¹.

Біз бұл көзқараспен толықтай келіспейміз. Шындығында, қажетті қорғану негізіне қоғамдық қауіпті қол сұғушылық жатады, оның болуы қажетті қорғану әрекетін тудырады және осы әрекеттер нәтижесінде қол сұғушыға келтірген залалды ақтайды. Бірақ, заңдылықтың бұл жағдайы шартты дербес мәнге ие. Егер қол сұғушылыққа қатысты қорғану заңдылығының бұл талабы қоғамдық қауіпті екенін көрсете отырып, қол сұғушылықты ғана сипаттаса, онда бұл жағдай қол сұғушылықтың өзін емес, оның бағыттылығын, объектілерін білдіреді, оларды қажетті қорғану ережелері бойынша қорғауға болады, яғни ол қорғауға жатады.

Мысалы, қолданыстағы заң редакциясында қажетті қорғану ережелері бойынша қорғауға болатын объектілер шеңбері зорлықпен, өмір үшін қауіптілігімен, немесе осындай зорлықты қолдануды қолдану арқылы қорқытумен (бұл жеке адам және қорғанушылардың немесе өзге де адамдардың құқықтары, заңмен қорғалатын қоғам мүдделері, мемлекеттің мүдделері) болатын қол сұғушылықпен ғана анықталады. Зорлықпен, адам өміріне қауіптілігімен байланысты емес қол сұғушылыққа келетін болсақ, объектілер шеңбері туралы баптарда тұжырым жоқ және осы туралы тек субъектілік болжам жасауға ғана болады. Заңда қажетті қорғану ережелері бойынша қорғауға болатын объектілер шеңберінің нақты тұжырымы болмауына байланысты қылмыстық құқық ғылымының бір міндеті осы мәселе бойынша ұсыныс дайындау болып табылады.

Біріншіден, қажетті қорғану ережесі бойынша тек құқық қорғау мүдделері ғана қорғала алады. Заңсыз мүдделерді қорғауға болмайды. Сондықтан, мысалы, заттың иесінің денсаулығына ол оны өзіне қайта тартып алған кезде, зиян келтірген ұры қажетті қорғану жағдайында болғанын айта алмайды.

Екіншіден, қандай құқық қорғаушылық мүдделер қажетті қорғану ережесі бойынша қорғауға жататынын анықтап алу керек.

Қылмыстық құқық теориясы мен практикасында кейде, біздің ойымызша, негізсіз қажетті қорғану объектілері шеңберін шектеуге әрекеттер жасау орын алады.

Мысалы, Е. О. Алауханов және Ю. М. Каракетовтердің ойынша, «қажетті қорғану жағдайы туралы айтатын болса, қылмыстық заң тарапынан қорғалатын объектілерге бір ғана қол сұғушылық жеткіліксіз. Сондай-ақ мұндай қол сұғушылық маңызды болуы керек, яғни аталған объектілерге үлкен залал келтіруді мақсат етуі керек»ⁱⁱ.

Мұндай жағдайда тағы бір бағалау түсінігі енгізіледі — «маңызды» залал, ол өз кезегінде құқықты қолданушы мүмкіндігін кеңейтеді.

Ал шындығына келсек, жеке меншікке қол сұғушылық кезінде «маңызды» залал деп нені айтуға болады?

Мысалы, маңызды залал деп ұрлықты жатқызуға бола ма, немесе ондай болып тек тонау мен қарақшылықты жатқызу керек пе?

Дәл осылайша жеке басқа қол сұғушылықты алатын болсақ, тіл тигізу, денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру немесе, тек кісі өлтіру мен денсаулыққа ауыр зиян келтіру мойындалады ма?

Бұл сұрақты көбіне сот шешетіндіктен, ол әртүрлі және бір-біріне қарама қайшы практиканың туындауына әкеп соғады, және оның қажетті қорғану институтының тиімділігінің арттыруына ықпал етуі екіталай болмақ.

Мұндай көзқарасқа қылмыстық құқық маңызды залал келтіруі мүмкін аса жиі қауіпті қол сұғушылық жасалатын қандай да бір объектілерді өз қорғауына алады деумен қарсы келуге де болады.

Сондықтан, қандай да бір әрекетке тыйым салу фактісінің өзі заң жүзінде қорғалатын объектіге маңызды залал келтіру қаупі төніп тұрғанын білдіреді.

Біздің ойымызша, осы жағдайдың заңдылық жағдайын шектеулі ғана түсіндіру жүзеге асырылып отыр және К. Х. Халиковтың айтуынша, «қажетті қорғану кез келген игілік пен мүдделерге қарсы жасалған болса, бірақ олар бір мезгілде оған ұшырауы немесе адам өмірі мен денсаулығына қауіпті зиян келтіруге ұшырау мүмкіндігі болған жағдайда ғана жүзеге асырылады»ⁱⁱⁱ.

Объектілердің шеңберін осылайша қысқарту практикада да орын алған.

Осыған байланысты, сот коллегиясының пікірі бойынша, қажетті қорғану объектісіне тек адамның өмірі мен денсаулығы жатуы мүмкін.

Біздің ойымызша, қорғау объектісі шеңберін осылайша шектеудің құқықтық негізі жоқ.

ⁱ Поленов Г. Ф. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. — Алматы, 1997.

ⁱⁱ Алауханов Е. О., Каракетов Ю. М. Как сберечься от преступника. — Алматы, 1996.

---

iii Халиков К. Х. Необходимая оборона по советскому уголовному праву. — Алматы, 1970.